

Archiv břevnovského kláštera

Jitka Křečková

Břevnovský archivní fond vznikl z činnosti nejstaršího mužského kláštera v českých zemích a patří proto mezi naše nejvýznamnější písemné památky. Je uložen v budově I. oddělení Národního archivu na základě smlouvy o úschově s jeho původcem a zároveň majitelem – Benediktinským arcipatstvím sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze - Břevnově. V současné době obsahuje celkem 146,3 bm archiválií z let 1174-1952.¹ Nejvýznamnější z nich byly prohlášeny za kulturní památky, a to v roce 1982 listina Přemysla Otakara I. z 24. července 1224 opatřená jeho zlatou bulou² společně s opisem urbáře z roku 1406 datovaným do první poloviny 15. století.³ V roce 1992 se

¹ Národní archiv (NA), fond Benediktini – klášter, Břevnov (dále ŘBB). O břevnovském archivním fondu autorka psala již v roce 1993 v souvislosti s tisíciletým výročím břevnovského opatství. Nový článek se historii archivu věnuje podrobněji a je doplněný o poznatky, které při správě fondu během následujících let získala. Srv. Křečková, Jitka. Archiv břevnovského kláštera. In: *Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově (1993–1993)*, Praha 1993, s. 19–21; Křečková, Jitka. *Péče SÚA o archiv břevnovského kláštera*. In: *Břevnov v českých dějinách. Sborník z konference pořádané ve dnech 14. a 15. září 1993 Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti milénia břevnovského kláštera*, Praha 1997, s. 43–45.

² NA, ŘBB, listina inv. č. 10; kulturní památka (dále KP) č. 55.

³ NA, ŘBB, k. inv. č. 5 (starší sign. ŘBB, k. 2a); KP č. 52. Viz Emler, Josef. *Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente (Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými)*. Praha 1881, s. 151–218; Čechura, Jaroslav - Ryantová, Marie. *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406. Časopis Národního muzea - řada A*, 161, 1992, č. 3–4, s. 79–107.

k nim přidalo 257 listin datovaných do roku 1526.⁴

Z pozdějšího popisu zlomku inventáře z let 1390–1394, vzniklého koncem 14. nebo počátkem 15. století, i z některých listin, na jejichž reversech jsou registry psané rukou ze 13. a 14. století, je zřejmé, že vzdělaní benediktinští mniši se péčí o listiny a jejich evidenci již tehdy věnovali. Inventář se dochoval jen zčásti a týkal se především soupisu vybavení břevnovského kláštera a jemu patřících probošství, kostelů a far. Zpracovatel v něm však sepsal také listiny, uložené v truhlicích dle vydavatelů a obsahu, rozeznával i jejich psací látku. Soupis je velmi cenným svědectvím původního archivního uspořádání listin.⁵

Uchování nejstarších listin bylo pro benediktiny mimořádně důležité především kvůli právnímu zajištění výjimečného postavení břevnovského opatství a potvrzení pozemkové držby. Z těchto důvodů však nechávali představitelé kláštera zhotovovat i listiny falešné. Vznikaly na reálném základě, ale v pozdější době, než ke které se hlásily, v některých případech byly do pravých listin vloženy mladší přídavky apod. Mezi listinnými podvrhy českého původu jsou břevnovská falza nejznámější a ve stále nekončících diplomaticko-paleografických výzkumech jim byla věnována nemalá pozornost.⁶ Příkladem může být především falzum zakladací listiny českého knížete Boleslava II. hlásící se k roku 993, ale vzniklé pravděpodobně až v polovině 13. století.⁷ Pro počátky kláštera je neméně

⁴ NA, ŘBB, listiny inv. č. 1–258 (mimo inv. č. 10); KP č. 105.

⁵ NA, ŘBB, k. inv. č. 51 (starší sign. ŘBB, k. 13). Viz Emler, Josef. Zlomek inventáře kláštera břevnovského z let 1390–1394. *Věstník Královské České společnosti nauk*, Praha 1889, s. 280–305.

⁶ *Přehled starších studií podává* Nový, Rostislav. *Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století*. *Studia Mediaevalia Pragensia* II, 1991, s. 128–129. *K listinám nejnověji* Pražák, Jiří. *Privilegium per vetustum Boleslai*. In: *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Praha 1993, s. 13–24; Žemlička, Josef. *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31.V.993)*. In: *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*, s. 25–39; Dušková, Sáša. *Listinný poklad břevnovského kláštera z doby vlády Přemysla Otakara II.* In: *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*, s. 139–145.

⁷ NA, ŘBB, listina inv. č. 1.

důležitá i bula papeže Jana XV. z roku 993, jejíž originál psaný na papýru je uveden ještě v soupisu listin výše zmíněného inventáře. V pozdější době však podlehl zkáze, obsah privilegia je proto známý jen z výše zmíněné confirmace Přemysla Otakara I. z roku 1224.⁸ Papež vzal bulou klášter pod svou ochranu a potvrdil jeho statky, břevnovským opatům udělil právo nosit pontifikálie a zaujímat mezi klérem první místo po pražském biskupovi. Jak se domnívá poslední hypotéza, do confirmace byl vložen text od původní verze odlišný.⁹

Během husitských válek benediktini listiny z obavy před zničením pravděpodobně převezli do bezpečnějšího broumovského kláštera. Zpět do Břevnova se navrátily zřejmě až v polovině 18. století.¹⁰ Podle jiné úvahy mohly listiny zůstat v Břevnově tak dobře ukryté, že jim neuškodilo ani vypálení kláštera husity v roce 1420; pokud byly převezeny do Broumova, musely být vráceny již během 15. století, neboť tamní klášter později postihlo tolik požárů, že by se stěží mohl do dnešní doby dochovat tak velký počet listin z předhusitského období.¹¹ Ze srovnání deperdit s dnešním počtem původních břevnovských listin do roku 1394 vyplývá, že se zachovala necelá třetina z těch, které zachycují staré dochované inventáře.¹² Mnohé listiny se do fondu dostaly dodatečně a nepocházejí z břevnovské provenience. Argument o velké dochovanosti není tedy příliš přesvědčivý.

⁸ viz pozn.2

⁹ Žemlička, c. d.

¹⁰ Blažiček, Oldřich Jakub – Čerňovský, Jan – Poche, Emanuel. *Klášter v Břevnově*. Praha 1944, s. 60–61; Culková, Dagmar a kol. *Inventář fondu Benediktini – Břevnov*. Státní ústřední archiv v Praze, Praha 1958, s. VI; Beránek, Karel – Uhlířová, Věra. *Inventář fondu Benediktini – Břevnov, I. díl – Listiny 993–1948*. Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze, Praha 1967, s. 8.

¹¹ Vilímková, Milada – Preiss, Pavel. *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha 1989, s. 44–45.

¹² Pražák, Jiří. *Břevnovská deperdita z doby přemyslovské*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university, IX, řada historická (C) č. 7, Brno 1960, pozn. 11 na s. 120.

Protože břevnovský klášter zůstal až do 18. století poškozen a Broumov byl dlouhou dobu hlavním sídlem opatů, není uložení listin v Broumově až do poloviny 18. století vyloučeno.

V 16. století byly listiny datované do roku 1460 opatřeny novými dorsálními registry, z čehož lze usuzovat i na existenci kopiáře, jenž se však nedochoval.¹³ Na přelomu 16. a 17. století vznikl inventář listin z Břevnova, Broumova a Police nad Metují, na jeho konci je zaznamenáno i několik neočíslovaných registů listin z Rajhradu. Očíslované registry v inventáři odpovídají stejné ruce, která pořídila rubní registry na dorsech příslušných listin; na nich je před čísly navíc předeepsané ještě písmeno N. V uspořádání registů nelze najít žádné pravidlo, odpovídalo pouze tehdejšímu uložení listin.¹⁴ V 16. století, nejspíše po smrti posledního opata benediktinského kláštera ve Vilémově, byly do archivu přiřazeny listiny tohoto zaniklého opatství.

Začátkem druhé poloviny 18. století byly archiválie navracené z Broumova pravděpodobně nově uspořádány společně s řadou písemností, které zatím přibýly na Břevnově. Přitom měl mít hlavní účast P. Bonaventura Piter, archivář benediktinského řádu v Čechách.¹⁵ Přímou s funkcí břevnovského klášterního archiváře se poprvé setkáváme v klášterních diariích v roce 1755, kdy je jako archivář zapsaný P. Odilo Aulik.¹⁶ K roku 1781 je P. Odilo uveden i jako knihovník, jímž byl do té doby jiný člen břevnovského konventu. Od roku 1786 funkci archiváře vykonával břevnovský převor P. Bonaventura Müller. Výsledkem jím provedených pořádacích prací jsou dvě dochované archivní pomůcky k fondu.¹⁷ Věcně rozdělené archiválie byly uloženy ve skříních a jednotlivá oddělení byla označena písmeny

¹³ Beránek – Uhlířová, c. d., s. 6.

¹⁴ NA, ŘBB, inv. č. 78, kart. 24 (stará sign. A VII 7). Ve stejné signatuře je přiložen opis z 18. století. Pražák, Břevnovská depertita, s. 110.

¹⁵ Blažíček – Čerovský - Poche, c. d., s. 61.

¹⁶ NA, ŘBB, k. inv. č. 125–131: *Diaria břevnovského kláštera z let 1674–1886*. P. Odilo Aulik je v diariích poprvé zapsán roku 1740 jako student filozofie, poté studoval i teologii. Byl také sekretářem břevnovského kláštera, dochovala se jeho svázaná korespondence z let 1773–1795 (NA, ŘBB, k. inv. č. 143).

¹⁷ NA, ŘBB, inv. č. 79, kart. 24 (stará sign. A VII 9): *Catalogus Archivi Břevnov ex anno 1788 a Einrichtung des Margarether Archivs*.

abecedy. Listiny zůstaly uloženy společně se spisy. V průběhu 17. a 18. století k nim vznikaly zvláštní pomůcky.¹⁸ Po Müllerově smrti v roce 1830 nejsou v diářích výslovně jmenováni žádní archiváři, ale pouze knihovníci. Jako archivář je zapsán až v roce 1852 tehdejší převor Dominik Gamperle (do roku 1862). Za jeho nástupce, převora Fortunáta Khunta (1863–1886) opět není v diářích archivář výslovně uveden, mezi členy konventu je zapsán pouze knihovník. Zřejmě Khuntovou zásluhou ale byl archiv znovu uspořádán podle věcného hlediska do pěti oddělení A až G.¹⁹ Zvolený systém je patrný i po posledním pořádání v roce 1958. Samostatně v Břevnově postupně vznikaly archivy převora a konventu, hudební, provizorátního úřadu a hospodářské správy.

Také za první republiky žila velká část řádové komunity v Broumově, kde mnozí řeholníci, i českého původu, učili na německém řádovém gymnáziu. Opat do břevnovského kláštera pouze pravidelně dojížděl na kratší návštěvy. Teprve ve třicátých letech 20. století začalo postupně docházet k oživení řeholního života v Břevnově, především díky povolení zřídit zde druhý noviciát, a to s českým jazykem.²⁰ Svému archivu a knihovně, včetně neustálého doplňování knihovního fondu, věnovali břevnovští řeholníci velkou péči. O tom svědčí i dochovaná část korespondence s vědeckými institucemi, např. s Českou akademií věd a umění, se Státním ústavem historickým a s Archivem země České o vzájemné výměně publikací, zapůjčování listin k různým vědeckým účelům, ke konzervaci i fotografování apod.²¹ V roce 1925 žádal o umožnění návštěvy a provedení kontroly břevnovského archivu dr. Václav Vojtíšek z Archivu hl. m. Prahy ve funkci státního archivního inspektora pro Čechy. Chtěl mj. také studovat listiny kvůli práci na své známé studii o městských pečetech.²² Spolupráce s odbornými ústavy pokračovala i v poválečných letech až do osudného roku 1950.

¹⁸ NA, ŘBB, inv. č. 79, kart. 24 (stará sign. A VII 9): *regesty a opisy listin*; NA, ŘBB, inv. č. 77, kart. 23 (stará sign. A VII 6): *diplomátář břevnovského kláštera*.

¹⁹ Blažiček – Čerovský – Poche, c. d., s. 61; Culková, c. d., s. VII; Beránek – Uhlířová, c. d., s. 8.

²⁰ Opasek, Anastáz. *Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera*. Praha 1992, s. 37–52.

²¹ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853 a inv. č. 1264, kart. 854.

²² Vojtíšek, Václav. *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*. Praha 1928.

K vážnému ohrožení řádového života došlo během německé okupace za druhé světové války.²³ Održením českého pohraničí na podzim roku 1938 se Broumov ocitl na území německého státu. Papež Pius XI. proto v roce 1939 osamostatnil břevnovské opatství a broumovský klášter povýšil na opatství nové. Mladý břevnovský převor Anastáz Opasek byl jmenován převorem konventuálním. Řeholníci dosud jedné komunity se museli rozhodnout pro jeden nebo druhý klášter. Rozdělili se v podstatě podle národnosti.²⁴

Během okupace dělala správa opatství vše pro to, aby se podařilo ochránit břevnovské památky, tedy i písemnosti. Úřad říšského protektora nařídil provést soupis a inventarizaci archiválií českých klášterů, čímž byli pověřeni zaměstnanci Archivu ministerstva vnitra a Archivu země České.²⁵ V břevnovském klášteře tyto práce mohl vykonávat mladý řeholník Jan Čeřovský za odborného dohledu dr. Václava Husy z Archivu ministerstva vnitra.²⁶

Jan Čeřovský (řeholním jménem Augustin) nastoupil do noviciátu v Břevnově v roce 1932 společně s Anastázem Opaskem. Věnoval se filozofickému a teologickému studiu a navíc v letech 1941–1943 vystudoval Státní archivní školu, čímž získal odborné předpoklady pro archivní práci. V roce 1943 začal po vystoupení z řádu pracovat jako smluvní vědecká síla v Archivu ministerstva vnitra, avšak i jako pracovník tohoto archivu byl pověřován v době války i po ní různou činností spojenou s uložením

²³ Opasek, c. d., s. 76–118; *Břevnovský klášter za okupace a v květnovém povstání. Benediktinské opatství v Břevnově*, Praha 1946; Pasák, Tomáš. *Perzekuce katolické církve v Praze v letech 1939–1949. In: Milénium břevnovského kláštera (1993–1993)*, s. 293–309.

²⁴ Opasek, c. d., s. 63–75.

²⁵ K tomu viz Beránek, Karel. *Péče o archivy zrušených řeholních institucí. Sborník archivních prací 38/2*, 1988, s. 535–537.

²⁶ NA, Archivní registratura (dále AR) 1935–1945, sg. I 1a-4, pořádací práce všeobecně, kart. 8: zápis o IV. poradě komise pro uspořádání klášterních archivů konané dne 15. října 1941.

a pořádáním archivů břevnovského i broumovského.²⁷ Po jeho odchodu z řádu byl jmenován nový řádový archivář a knihovník. V archivu se dochovalo Opaskovo jmenování z roku 1944 adresované patrně mladému řeholníkovi, neboť se v něm píše o jediném možném řešení tehdejší situace v tom smyslu, že nový pracovník musí archivní a knihovní činnost skloubit se svým teologickým studiem. Jméno dotyčného uvedeno není.²⁸ Jako knihovník a student teologie je ve dvou písemnostech z roku 1943 zmíněn František (Řehoř) Jedlička.²⁹ Jedličkův podpis za správu archivu a knihovny je připojen i k potvrzení o uložení klášterního archivu ve Sloupně ze dne 4. listopadu 1943 (k tomu viz níže).³⁰ Podle vzpomínek pamětníků však bylo při pořádání archivu za války pracovníků více, nelze tedy s určitostí říci, komu P. Opasek jmenování adresoval.³¹ V poválečných písemnostech je jako řádový archivář a knihovník uváděn P. Atanáš Reissmüller.

Roku 1940 P. Opasek vydal výpůjční řád pro archiv, podle kterého nebylo dovoleno z kláštera odnášet nebo půjčovat listiny, rukopisy, tisky do roku 1840 a jiné památky, uložené v historickém nebo hudebním archivu. V mimořádném případě se připouštěla výjimka u vědeckých ústavů pod podmínkou řádných bezpečnostních záruk a brzkého vrácení.³²

Z jednoho dochovaného Opaskova sdělení Janu Čeřovskému vyplývá, že snaha o záchranu archiválií během války vyžadovala velké úsilí a diplomatické schopnosti. Nebylo možné zabezpečit optimální podmínky

²⁷ Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana (red.). *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000, s. 132; heslo *Čeřovský Jan* (řeholní jméno Augustin), OSB.

²⁸ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: neadresovaný strojepis podepsaný P. Opaskem o 3. neděli adventní I. P. 1944.

²⁹ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: potvrzení o příslušnosti k břevnovskému klášteru z 26. dubna a 15. září 1943.

³⁰ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: potvrzení ze dne 4. listopadu 1943 vydané ve Sloupně.

³¹ *Břevnovský klášter za okupace*, s. 23.

³² NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: výpůjční řád pro archiv z 18. června 1940.

pro ukládání archiválií a utajit skutečný stav některých částí archivu před úředníky Úřadu říšského protektora bylo velmi obtížné. Mnohým písemností tak hrozila zkáza. Konkrétně v tomto smyslu Opasek zmínil především neuspořádaný hospodářský a patronátní archiv břevnovského statku a archiv bývalého panství kladenského. Proto z rozpočtu na rok 1941 vyčlenil pro archiv finanční částku na honorování odborně školených pomocníků, zakoupení obalů a krabic a na pravidelné a postupné konzervování poškozených a ohrožených památek, aby se případné informace Úřadu říšského protektora zakládaly na pravdě alespoň z větší části.³³ Pořádací práce v klášteře stěžovalo několikrát stěhování archiválií, protože místnosti pro archiv a knihovnu určené musely být vyklizeny pro vojáky wehrmachtu. Nakonec byla část archiválií převezena mimo Prahu, a to na zámek ve Sloupně u Nového Bydžova, který patřil pod správu benediktinů. Převoz se připravoval ve spolupráci s Archivem ministerstva vnitra přibližně od září roku 1943.³⁴ Dne 4. listopadu 1943 Správa statku benediktinů břevnovských na Sloupně potvrzuje, že dne 2. listopadu byla dovezena první část písemností z Břevnova a uložena ve velkém sále zámku.³⁵ Jmenovitě šlo o 56 velkých krabic účetních písemností statků Hrdly a Kladno, 105 krabic hudebního archivu a 98 malých krabic spisů registratury statků Kladno a Sloupno. Do pokladny v kanceláři zámku byl uzavřen rukopis Františka Škroupa z hudebního archivu. Předávací protokol podepisují vedle správce velkostatku i P. Řehoř Jedlička za správu archivu a knihovny benediktinů a Jan Čerovský, kterého vyřízením této záležitosti pověřilo ředitelství Archivu ministerstva vnitra dne 2. listopadu.³⁶ V roce 1944 nechal P. Opasek uložit do trezoru hospodářské záložny v Novém Bydžově některé snadno zneužitelné břevnovské písemnosti, především vzácné profesní

³³ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: koncept z 19. listopadu 1940.

³⁴ NA, Čerovský Jan (dále Čerovský), kart. 9 (válečné události Sloupno): pověření Jana Čerovského ze dne 17. září 1943 ředitelstvím Archivu ministerstva vnitra. Čerovský byl určen jako průvodce dr. J. Prokeše při jeho služební cestě do Sloupna kvůli převozu břevnovských archiválií; viz také dopis ze dne 9. září 1943, ve kterém správce velkostatku zaslal břevnovskému opatství vyžádané rozměry místností v I. poschodí zámku. Pozůstalost Jana Čerovského v roce 2005 Národnímu archivu věnoval jeho syn Radim Čerovský.

³⁵ viz pozn. 30

³⁶ NA, Čerovský, kart. 9 (složka Břevnov – památky): pověření ze dne 2. listopadu 1943.

listiny.³⁷ V Břevnově kupodivu zůstaly listiny, které společně s nejvzácnějšími rukopisy klášterní knihovny byly ukryty v přízemní místnosti farní části kláštera.³⁸

Po osvobození 8. května 1945 jednotky německé okupační armády ubytované v břevnovském klášteře vystřídaly postupně revoluční garda, tábor pro podezřelé z kolaborantství a zajištěné Němce z okolí a oddíl Rudé armády.³⁹ Po jejich odchodu měli řeholníci velké starosti s obnovou poškozeného kláštera. S poválečnými pořádacími a evidenčními pracemi v řádovém archivu nadále pomáhal Jan Čeřovský, vedením archivu a knihovny byl pověřen již zmíněný P. Atanáš Reissmüller.

V roce 1947 se začalo v souvislosti s přípravou jubilejních svatovojtěšských oslav uvažovat o postupném vybudování Ústavu pro církevní dějiny a památky a s ním spojeného Muzea náboženské kultury i dalších institucí.⁴⁰ Své plány tyto instituce při klášteře zřídil předložil počátkem roku přípravný výbor svatovojtěšských oslav arcibiskupovi Josefu Beranovi. P. Opasek je vložil písemně⁴¹ a posléze i ústně během své návštěvy v arcibiskupově sídle v Dolních Břežanech v srpnu roku 1947. Arcibiskup se zřízením ústavu vyslovil souhlas a podporoval jej i finanč-

³⁷ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: *seznam listin a rukopisů ze dne 9. června 1944 s podpisem Anastáze Opaska a poznámkou, že archiválie smějí být vydány pouze současněmu představenému kláštera nebo jím písemně pověřenému zástupci. Šlo o profesní listiny jednoduchých řeholních slibů, matriku slavných slibů od roku 1859, deklaraci k řeholi sv. Benedikta pro klášter v Břevnově z roku 1932, kapitulní akta od roku 1936, profesní listiny slavných slibů od opata Štěpána (tj. cca od r. 1773) do opata Dominika (do r. 1939), profesní listiny slavných slibů za vlády konventuálního převora Opaska (tj. od roku 1939) i některé další rukopisy.*

³⁸ Břevnovský klášter za okupace, s. 23–24.

³⁹ Břevnovský klášter za okupace, s. 45.

⁴⁰ Archiv katolické literární tvorby české, Evidenční středisko církevních archivů a písemných památek, Ústřední archiv českých benediktinských klášterů. Dokumenty k ústavu viz především NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285 a NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853.

⁴¹ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: *kopie dopisu arcibiskupovi ze dne 29. července 1947.*

ně pravidelným měsíčním příspěvkem 2.000 Kčs. Protože se stal prvním dárce ústavu, nechal Opasek na památku v archivu uložit kopii svého děkovacího dopisu z 15. listopadu 1947.⁴² Ústav začal fungovat k 1. lednu 1948. Díky dochovanému otisku razítka známe jeho přesný název – Ústav pro církevní dějiny a památky při benediktinském opatství Břevnovském. Razítko nechal zhotovit Jan Čerovský v březnu roku 1949, účet za jeho zhotovení s otiskem byl nalezen v Čerovského pozůstalosti.⁴³

Přednostou ústavu se stal dr. Rudolf Holinka,⁴⁴ sekretářem Jan Čerovský, který byl uvolněn ze služebního poměru v Archivu ministerstva vnitra. Za jeho uvolnění se přimluvil i ředitel Státního archivu zemědělského.⁴⁵ Jan Čerovský byl do služeb opatství přijat dnem 1. ledna 1948.⁴⁶ Z přijímacího dopisu je již patrné, v jaké politické situaci se tyto záležitosti řešily, je v něm mj. uvedeno, že v případě záboru nebo konfiskace majetku ze strany státu upozorní klášter nabyvatele na vzájemnou služební smlouvu, aby mohl být Čerovský ve své funkci eventuálně převzat státem. K tomu ovšem vzhledem k vývoji událostí nemohlo dojít, a tak po zabrání kláštera v roce 1950 postihl Jana Čerovského podobný osud jako řeholníky. Nejprve byl vězněn a poté mu bylo na dlouhá léta znemožněno studovat a věnovat se svému povolání.⁴⁷

⁴² NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285:

Opaskův dopis arcibiskupovi z 15. listopadu 1947.

⁴³ NA, Čerovský, kart. 9 (složka Břevnov – památky).

⁴⁴ NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285: *kopie Opaskova dopisu dr. Rudolfovi Holinkovi se žádostí, aby se ujal vedení Ústavu pro církevní dějiny ze dne 3. září 1947 a další dokumenty.*

⁴⁵ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: *dopis ředitele Státního archivu zemědělského adresovaný Benediktinskému opatství z 27. června 1947; NA, Ústřední zemědělsko-lesnický archiv (dále ÚZLA), inv. č. 112, kart. 58 (Broumov): Broumov, Police, Břevnov, uložení a uspořádání archivu – místo archivářské č. 110233/1947; Broumov, Police, Břevnov, uložení a uspořádání archivů č. 96.349/1947.*

⁴⁶ NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285: *pracovní smlouva Jana Čerovského ze dne 8. prosince 1947; NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: tužkou psaný koncept téhož dopisu.*

⁴⁷ Hoffmannová – Pražáková, c. d., s. 132; heslo Čerovský.

Vedle Ústavu pro církevní dějiny a památky bylo zřejmě zřízeno i Muzeum náboženské kultury, jehož vedení se ujal tehdejší asistent bohoslovecké fakulty Josef Zvěřina. Kromě Rudolfa Holinky, Jana Čerovského a Josefa Zvěřiny v ústavu pracoval také architekt Stanislav Langr, stavební správce břevnovského opatství, který řídil zejména technické věci vydavatelské. Spolupráci přislíbil i dr. Emanuel Poche z Umělecko-průmyslového muzea. Na činnosti ústavu se měli podílet i někteří členové konventu, zejména P. Atanáš Reissmüller.⁴⁸ Od vybudování ústavu na širší základně a zahrnutí rozsáhlejších zájmových oblastí však bylo upuštěno kvůli politické situaci. Během první poloviny roku 1948 byla pozornost věnována břevnovskému archivu, ve kterém se pracovalo na stěhování a soustředění písemností do nově určených místností. Do nich byla přestěhována i část archiválií v době zvýšeného nebezpečí za války uložená ve farním traktu. Proběhla revize pergamenových listin. Podobně se pracovalo i v břevnovské knihovně. Dr. Holinka se věnoval soupisu rukopisů břevnovských a broumovských. Pozornost se soustředila i na zahájení pravidelných výstav a spolupracovalo se na archeologickém výzkumu v Břevnově. Postupně byl na Břevnov převážen broumovský opatský archiv.⁴⁹ Převoz některých archiválií z Broumova začal již dříve, roku 1947 jím byli pověřeni pánové Josef Zvěřina, Atanáš Reissmüller, Jan Čerovský a Stanislav Langr.⁵⁰ Písemnosti měly být uloženy v ústředním archivu kongregace sv. Vojtěcha v břevnovském klášteře jako broumovské depozitum.

Počítalo se s tím, že v nově vzniklém ústředním archivu při Ústavu pro církevní dějiny a památky by se postupně soustředily veškeré archivy benediktinské kongregace, a to fondy Břevnova, Broumova, Emauz a Rajhradu. Uvažovalo se nejen o opatských a konventních archivech, ale i o archivech velkostatků. V Rajhradě měla vzniknout moravská pobočka.⁵¹

⁴⁸ NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285: *kopie Opaskova dopisu Josefu Zvěřinovi z 3. září 1947 se žádostí, aby se ujal vedení Muzea náboženské kultury.*

⁴⁹ NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285: *Zpráva o činnosti Ústavu pro církevní dějiny a památky při opatství Břevnovském za leden až červenec r. 1948.*

⁵⁰ NA, ŘBB, inv. č. 548, kart. 285: *nepodepsané zplnomocnění ze dne 4. září 1947.*

⁵¹ *Např. NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: dopis Anastáze Opaska Ředitelství Státního archivu zemědělského ze dne 11. května 1948; NA, ÚZLA, inv. č. 112, kart. 58 (Broumov): záznam z 26. července 1946; Broumov, Police, Břevnov, uložení a uspořádání archivů č. 96.349/1947.*

Ihned po válce se pozornost benediktinů soustředila nejen na břevnovský archiv, ale i na archivy mimopražských klášterů, které musely být okamžitě zabezpečeny. P. Opasek, jmenovaný administrátorem broumovského opatství, ustanovil roku 1945 P. Salesiana Sommernitze dozorcem nad archivy, knihovnami a uměleckými a historickými památkami v oblasti spadající pod klášter broumovský. S hudebními památkami mu měl pomáhat P. Konstantin Mach a s archivy a knihovnami P. Atanáš Reissmüller. V soulase se Sekretariátem pro evidenci uměleckých a historických památek při Zemském národním výboru v Praze pověřil dohledem nad klášterními památkami, zejména písemnými, v Broumově a Polici nad Metují i Jana Čefovského, tehdy ještě archiváře Archivu ministerstva vnitra. Se zabezpečením broumovského klášterního archivu pomáhala také prof. Zdenka Trejtnarová z Náchoda, která se starala i o městský archiv v Broumově. P. Opasek nařídil vyčlenit pro písemnosti vhodnou místnost a dočasně zakázal archiválie zpřístupnit pro veřejnost.⁵² V broumovském klášteře byly tehdy uloženy opatský archiv, archiv velkostatku, nová registratura velkostatku, klášterní knihovna i písemnosti benediktinského gymnázia.

Část archivu za války ukrytá na Sloupně se nacházela ve velmi dobrém stavu a měla být a jistě i byla převezena zpět do Břevnova.⁵³ V roce 1948 byly na Břevnov převezeny archiválie sloupenského velkostatku, jak se alespoň dá soudit podle zaznamenaného ústního sdělení zámeckého zahradníka.⁵⁴

⁵² NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: *pověření jmenovaných osob P. Anastázem Opaskem OSB ze dne 18. června 1945; pověření Jana Čefovského Sekretariátem pro evidenci uměleckých a historických památek při Zemském národním výboru v Praze ze dne 26. května 1945 zabezpečit městský a klášterní archiv v Broumově a další archivní a musejní památky v obvodu tehdejšího okresního úřadu v Trutnově a okresních soudů v Broumově a Teplicích; dodatek ze dne 7. června 1945 k pověření Jana Čefovského z 26. května 1945.*

⁵³ NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: *koncept záznamu Jana Čefovského ze dne 29. června 1945 adresovaného Sekretariátu pro evidenci uměleckých a historických památek o zabezpečení archiválií na Broumovsku a Trutnovsku.*

⁵⁴ NA, ÚZLA, inv. č. 112, kart. 81 (Sloupno); NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853: *k „zabezpečení“ archivu v souvislosti s revizí pozemkové reformy viz přípis Ministerstva zemědělství správě velkostatku z 25. března 1948.*

V poválečné revizi pozemkové reformy připadly archivy benediktinských velkostatků státu a dostaly se pod odborný dohled Státního archivu zemědělského.⁵⁵ K tomu, aby mohly zůstat v přímé péči benediktinů, bylo nutné zaměstnat odborného pracovníka. Vhodnou osobou byl opět Jan Čerovský a jak již bylo řečeno výše, ředitel zmíněného archivu požádal Archiv ministerstva vnitra i o jeho uvolnění ze služebního poměru.⁵⁶ Archiv broumovského panství zůstal uložen v Broumově pod správou břevnovského archiváře.

P. Anastáz Opasek, od roku 1947 opat břevnovský, byl v září roku 1949 zatčen a z vězení ho komunisté propustili až v roce 1960. U likvidace svého kláštera v dubnu roku 1950 nebyl. Ve svých vzpomínkách se zmínil o tom, že v roce 1938 byli představení klášterů varováni a vybídnuti, aby z klášterních archivů a z biskupství vytřídili a odstranili dokumenty, které by mohly být zneužity nacisty. Podobné bezpečnostní opatření však před rokem 1948 ze strany církve nenastalo a tak se dá předpokládat, že po obsazení mužských řeholních domů v roce 1950 mohlo být z archivů a knihoven zabaveno a zneužito dost materiálu.⁵⁷ Podle usnesení z porady zástupců Archivu ministerstva vnitra a Státního úřadu pro věci církevní ze dne 27. května 1950 o zabezpečení archivů z vyklizených klášterů byl pověřen jejich převzetím a opatrováním Archiv ministerstva vnitra.⁵⁸ České řeholní archivy měly být uloženy v břevnovském a moravské v rajhradském klášteře, patrimoniální archivy měl převzít archiv ministerstva zemědělství. To se ale nestalo, většina zabraných archivů pražských řeholních institucí byla postupně převezena nejprve do budovy Archivu ministerstva vnitra v Karmelitské ulici a posléze do budovy bývalého Archivu země České, ve které jsou ve správě I. oddělení Národního archivu doposud. V konventní budově břevnovského kláštera nakonec sídlilo V. oddělení Státního ústředního archivu, spravující nejnovější pí-

⁵⁵ NA, ÚZLA, inv. č. 112, kart. 58 (Broumov); inv. č. 112, kart. 78 (Police nad Metují); inv. č. 112, kart. 81 (Sloupno). Viz také NA, ŘBB, inv. č. 1263, kart. 853 (např. koncept Opaskova dopisu z 11. května 1948 adresovaný Ředitelství Státního archivu zemědělského). O převzetí broumovského archivu do vlastnictví požádal také Okresní národní výbor v Broumově 30. června 1948; k tomu odpověď Státního archivu zemědělského z 9. července 1948.

⁵⁶ viz pozn.45

⁵⁷ Opasek, c. d., s. 168–169.

⁵⁸ NA, AR 1949–1950, 118/15, církevní archivy všeobecně 1950, kart. 29.

semnosti státní správy po roce 1948. Další prostory kláštera zabrala správa StB, Sady, lesy a zahradnictví, Pohřební služba a Zemědělský nákup a zásobování. Kostel sv. Markéty a část konventu spravoval Farní úřad církve římsko-katolické.⁵⁹

Dodatečným reversem o převzetí břevnovského archivu ze dne 10. září 1952 Archiv ministerstva vnitra potvrdil, že v období let 1951–1952 převzal 370 listin, pouhých 38 rukopisných knih povahy právní, historické, literární, mezi kterými byly protokoly o zasedání řádových kapitul, v knihy svázaná došlá korespondence a opis inventáře ze 14. století, dále větší nespécifikované množství hospodářských a administrativních knih a 802 kartonů spisů uspořádaných i neuspořádaných. Falzum tzv. zakládací listiny břevnovského kláštera datované k roku 993 a privilegium Přemysla Otakara I. z roku 1224 tehdy převzaty nebyly.⁶⁰ Našly se až 22. listopadu 1952 v místnosti břevnovské knihovny v kované bedně společně s několika rukopisy a profesními lístky,⁶¹ mezi kterými byl např. profesní lístek přisuzovaný sv. Vojtěchovi.⁶² Mimo písemnosti bylo v bedně uloženo pouzdro se sandálem sv. Vojtěcha, které tehdy převzal P. Jedlička, administrátor farního úřadu sv. Markéty.

Do budovy v Karmelitské ulici se dostaly i zbylé písemnosti starého opatského archivu v Broumově, ne však přímo z Broumova, ale z Obořiště, kam byly po obsazení broumovského kláštera v dubnu 1950 postupně převáženy knihy a archiválie opatské i hospodářské.⁶³ Písemnosti Ústřední správy benediktinských velkostatků v Broumově a Polici nad Metují a velkostatku v Broumově jsou dnes uloženy ve Státním oblastním archivu v Zámrsku.

⁵⁹ Chudárek, Zdeněk. *Benediktinský klášter v Břevnově – devastace a obnova*. *Zprávy památkové péče* 5, 1993, s. 192–202.

⁶⁰ O dodatečné potvrzení převzetí archiválií a dalších věcí z klášterů ve formě reversu požádalo dne 16. května 1952 všechny kulturní instituce likvidační oddělení Náboženské matice (NA, AR 1951–1954, sg. 355.7 B, klášterní archiv hromadně 1952, kart. 54).

⁶¹ NA, AR 1951–1954, 355.2/Ř, kart. 42.

⁶² NA, ŘBB, listina inv.č. 191. Viz Vojtíšek, Václav. *O starém profesním lístku kláštera břevnovského*. *Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia* č. 3, 1956, s. 15–21.

⁶³ NA, AR 1949–1950, 118/18–1950, kart. 29.

Ve Státním ústředním archivu vznikl nejprve v roce 1958 inventář všech archiválií kromě listin. Chronologicky uspořádané listiny byly zinventarizovány v roce 1967.⁶⁴ Část písemností z původního břevnovského fondu v padesátých letech 20. století převzaly jiné instituce, např. rukopisy literární povahy dříve uložené v klášterní knihovně a část sbírky map a plánů převzalo rukopisné oddělení Národní knihovny, některé hudebniny hudební oddělení Národního muzea (České muzeum hudby). Mnohé z archiválií úřední povahy patřících do historických archivů Břevnova i Broumova doslova „putovaly“ po Čechách. Do Státního ústředního archivu se průběžně dostávaly během druhé poloviny 20. století, a to nejen z institucí, do kterých byly převzaty omylem společně s materiálem, který jim profesně příslušel (např. ze zemědělsko-lesnického oddělení Státního archivu v Kuksu, které sídlilo v Náchodě či později ze Státního oblastního archivu v Zámrsku, z Národní knihovny, Knihovny Národního muzea atd.). Vzácné jednotliviny byly objeveny v antikvariátech, v roce 1958 archiv zakoupil rukopis Jana Nepomuka Rottera a v roce 1976 dva svazky korespondence opata Štěpána Rautenstraucha.⁶⁵ Další nálezy „putujících“ archiválií nejsou vyloučeny ani dnes.

Břevnovská sbírka map a plánů, do padesátých let 20. století uložená v klášterní knihovně, je dnes z větší části součástí břevnovského archivu. V dohledné době by k ní měla být připojena i její výše zmíněná menší část, tzv. konvolut map a plánů břevnovského kláštera, která se v padesátých letech omylem dostala do rukopisného oddělení Národní knihovny. Nejvýznamnější plány tohoto tzv. konvolutu úzce souvisí se stavební činností benediktinů v první polovině 18. století.⁶⁶

⁶⁴ Culková, c. d.; Beránek – Uhlířová, c. d.

⁶⁵ Seznam přírůstků viz evidenční karta NAD (Národní archivní dědictví) č. 35.

⁶⁶ K tomu blíže viz Křečková, Jitka – Nevímová, Petra. Konvolut map a plánů břevnovského kláštera. In: Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu, Státní ústřední archiv v Praze 2003, s. 73–80. Článek obsahuje především soupis všech plánů. K plánům např. Horyna, Mojmír. Slohový charakter projektů Pavla Ignáce Bayera pro novostavbu břevnovského kláštera. In: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), s. 219–244; Horyna, Mojmír. Stavebníci a stavitelé břevnovsko-broumovského kláštera v období baroka, b) Historické plány. In: Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově, 1993, s. 115–128; Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu, katalog výstavy NG, Praha 1989.

Při pořádání v padesátých letech byly rukopisy a úřední knihy řazeny tématicky ke spisům. Mezi výše zmíněnými dodatečně převzatými archiváliemi se nacházely rukopisy, které doplňovaly původní řady starého klášterního archivu i následujících hospodářských registratur jednotlivých statků. Vzhledem k jejich množství je nebylo možné během jejich zapracování do fondu v roce 1993 jednoduše přidat do stávajícího inventáře. Proto byly všechny knihy sloučeny do jedné řady, respektující strukturu fondu a původní uspořádání knih. Nový soupis je samostatným doplňkem inventáře z roku 1958.⁶⁷

Benediktinský klášter v Břevnově má v české historii zcela výjimečné postavení. Nezastupitelnou roli sehrál na poli duchovním, kulturním, uměnovědném (zejména v baroku), ale i v politických a hospodářských dějinách. Dochovaný břevnovský archiv patří nepochybně mezi naše přední archivní fondy. Rozsáhlý listinný soubor je považován za jeden z nejceněnějších v Čechách, a to i přesto, že mezi nejstaršími písemnostmi lze najít také listiny vzbuzující velké podezření co do pravosti obsahu. I když z něho v minulosti čerpala řada badatelů, nověji např. v devadesátých letech minulého století v souvislosti s tisíciletým výročím vzniku opatství, stále je v něm možné najít nové poznatky.

Zusammenfassung

Das Archiv des Břevnover Klosters

Jitka Křečková

Der Archivbestand Benediktiner – Kloster, Břevnov (Abkürzung ŘBB) entstand aus der Tätigkeit des ältesten Männerklosters in den böhmischen Ländern und gehört deshalb unter unsere bedeutendsten schriftlichen Denkmäler. Er ist im Gebäude der I. Abteilung des Nationalarchivs deponiert und zwar auf Grund des Abkommens über seine Aufbewahrung mit seinem Urheber und zugleich Eigentümer – Benediktiner-Erzabtei des hl. Adalbert und der hl. Margarethe in Prag-Břevnov. Der kostbarste Teil des Bestands ist vor allem die Gruppe der ältesten Urkunden, darunter sich auch die bekannten Břevnover Falsa befinden. Das erste Urkundenverzeichnis blieb in späterer Abschrift des Inventarsfragments aus den Jahren 1390-1394 erhalten. Die Abschrift entstand am Ende des

⁶⁷ Křečková, Jitka. *Archiv kláštera benediktinů v Břevnově – soupis rukopisů*. Praha 1993 (příloha k inventáři z roku 1958).

14. oder am Anfang des 15. Jahrhunderts. In der Zeit der hussitischen Kriege führten die Benediktiner die Urkunden aus Furcht vor der Vernichtung wahrscheinlich ins sicherere Broumover Kloster über. Zurück nach Břevnov wurden sie evident erst in der Mitte des 18. Jahrhunderts gebracht. Nächstes bekanntes Urkundeninventar entstand um Wende des 16. und 17. Jahrhunderts. Im Jahre 1755 in den Klosterdiarien stößt man zum ersten Mal auf die Funktion des Břevnover Klosterarchivars (P. Odilo Aulik). Während des deutschen Okkupation ordnete das Büro des Reichsprotektors an, die Verzeichnisse und Inventarisierung der Archivalien der tschechischen Klöster durchzuführen. Damit wurden die Angestellten des Archivs des Innenministeriums und des Archivs des Böhmisches Landes beauftragt. Im Břevnover Kloster konnte der junge Ordensbruder Jan Čeřovský unter der fachlichen Aufsicht von Dr. Václav Husa aus dem Archiv des Innenministeriums diese Arbeiten ausüben. Jan Čeřovský (sein Ordensname war Augustin) half den Benediktinern mit den Klosterarchiven und Archiven der Benediktiner-Großgrundbesitze auch nach seinem Austritt aus dem Orden im Jahre 1943, und zwar bis 1950. Am Ende des Jahres 1943 wurde ein Teil von Archivalien von Břevnov ins Schloß in Sloupno bei Nový Bydžov gebracht. Nach dem Krieg widmete man die Aufmerksamkeit neben den ordnenden Arbeiten im Břevnover Kloster auch dem Archiv in Broumov. Vom 1. Januar 1948 begann beim Břevnover Archiv mit der Zustimmung des Prager Erzbischofs Josef Beran das Institut für Kirchengeschichte und Denkmäler bei Břevnover Benediktinerabtei zu wirken. Zum Vorstand wurde Rudolf Holinka und zum Sekretär Jan Čeřovský. Beim Institut wurde evident auch das Museum der Kirchenkultur mit dem damaligen Assistenten auf der Theologischen Fakultät Josef Zvěřina an der Spitze errichtet. Im Institut arbeitete auch Architekt Stanislav Langr und seine Mitwirkung sagte Dr. Emanuel Poche aus dem Kunstgewerblichen Museum zu. Im Rahmen des Instituts entstand auch das Zentralarchiv, in dem schrittweise alle Archive der Benediktinerkongregation – die Bestände aus Břevnov, Broumov, Emaus und Rajhrad – konzentriert werden sollten. In der Nachkriegsrevision der Agrarreform kamen die Archive der Benediktiner-Großgrundbesitze unter die fachliche Aufsicht des Landwirtschaftlichen Staatsarchivs, aber sie blieben in direkter Pflege der Benediktiner. Nach der Liquidierung des Klosters im April 1950 wurde das Břevnover Archiv in den Jahren 1951-1952 schrittweise in das Archiv des Innenministeriums, den Vorgänger des Staatlichen Zentralarchivs, übergeführt. Im Staatlichen Zentralarchiv (heute Nationalarchiv) wurde es wieder angeordnet.